

Joseph Kuhn v krempljih Ozne

Tomaž Ivešić*

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Kuhn J.; 323:94(497.4)"1945/1947"

Tomaž Ivešić: Joseph Kuhn v krempljih Ozne. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 88=53(2017), 2–3, str. 115–134

Avtor se je posvetil življenjski zgodbi Josipa Kuhna, švicarskega državljana, ki je od 1920/1921 živel v Razvanju. Tam je po neuspešnem ukvarjanju s trgovino z lesom v tridesetih letih s perutninarstvom, prašičjerejo in drugimi kmečkimi panogami precej obogatel. Maja 1945 ga je Ozna aretirala in poslala v 13-mesečni mukotrpn pripor, ker naj bi bil sodelavec gestapa. Po oprostilni sodbi se je januarja 1947 preselil v Švico. S sabo je odnesel tudi pisno pričevanje o usmrčitvah pri sv. Arehu na Pohorju. Obe pričevanji sta bili objavljeni v knjigi *Schicksal über uns* leta 1948.

Ključne besede: Joseph Kuhn, Razvanje, prikrita grobišča, Ozna, poboji

1.01 Original Scientific Article

UDC 929Kuhn J.; 323:94(497.4)"1945/1947"

Tomaž Ivešić: Joseph Kuhn in the Clutches of OZNA. Review for History and Ethnography, Maribor 88=53(2017), 2–3, pp. 115–134

The author devoted this article to Josip Kuhn's life story. Joseph Kuhn was a Swiss citizen, who lived in Razvanje in the years 1920/1921. After his failure as a wood merchant, he made quite a fortune in the 1930s with poultry breeding, pig farming, and other agricultural activities. In May 1945 he was arrested by OZNA and sent to a 13-months brutal arrest, for he was supposedly a Gestapo collaborator. In January 1947, after being found not guilty, he moved to Switzerland. He also took written statements on killings at St. Areh on Pohorje. In 1948, both testimonies were published in the book *Schicksal über uns*.

Key words: Joseph Kuhn, Razvanje, hidden cemeteries, OZNA, killings

* Tomaž Ivešić, magister zgodovine, doktorski raziskovalec, European University Institute, Department of History and Civilization, Villa Salviatti, Via Bolognese 156, 50139 Firenze, Italija, tomaz.ivesic@eui.eu

UVOD

Leta 1964 je avstrijski časnik *Südosst Tagespost* objavil serijo člankov pod naslovom *Spodnještajerska tragedija*, ki niso neopažena obšla zaposlenih na Inštitutu za narodnostna vprašanja. Slednji je od leta 1957 izdajal svoj informativni bilten,¹ v katerem so v omenjenem času spremljali pisanje avstrijskih in italijanskih časnikov na temo Jugoslavije in slovenske manjšine v teh dveh državah. Na začetku vsake številke so sprva navedeni naslovi člankov ter mesto objave, sledi prevod bodisi vseh člankov ali samo nekaterih, včasih pa le najzanimivejši odstavki. Deseti članek zgoraj omenjene serije, objavljen 18. januarja 1964 na str. 17 *Südosst Tagesposta*, je še posebej vzbudil njihovo zanimanje, saj so ga v celoti prevedli. Članek govori o nasilju na spodnjem Štajerskem med drugo svetovno vojno in v mesecih po njej. Odstavek, ki je vzbudil moje zanimanje, pravi: »S temi poročili² naj bi se ne odpirale nobene rane in tudi naj bi se ne še enkrat preračunalo, kdo je v teh letih proti drugemu brez obzirneje besnel. Toda z zamolčanjem ne bo nikomur ustrezno. Brez [nejasno] številni množični grobovi pričajo o krajih grozote: Obrambni jarki proti tankom v okolici Hoč pri Mariboru, kjer je bilo sredi maja pobito in ustreljeno veliko tisoč spodnjih Štajercev skupaj z nemškimi in avstrijskimi ujetniki /o čemer se lahko čita v knjigi Alberta Künga: 'Usoda čez nas', ki je izšla v Luzernu/; okolica Areha na Pohorju, gozd Lisica pri Konjicah, močne protitankovske ovire vzhodno od Brežic v Savski dolini; najbolj grozno morišče pa so bili v letu 1942 opuščeni rovi rudnika pri Laškem, nazvani v ljudski govorici 'Huda jama'. Samo tu je bilo nagnano v rove in likvidirano okroglo 8.000 Spodnještajercev, ki so bili privedeni iz internacijskega taborišča v Teharjih pri Celju; skoro dnevno so v večernih urah vozili polno naloženi tovornjaki iz mlina za stradanje v Teharjih k temu premogovniku in so se vračali prazni.«³

Albert Küng je urednik knjige,⁴ v kateri so zbrane različne življenjske zgodbe švicarskih državljanov, ki so živeli vse od Rusije, Poljske, Madžarske do Jugoslavije in Italije. Zaradi varovanja osebnih podatkov imena pričevalcev niso

¹ Začel je izhajati leta 1957 in je do konca obstoja leta 1989 spremenil precej imen: Informativni bilten INV, *Dnevne vesti*, *Vesti*, Bilten INV ter Informator INV.

² Pred tem je v članku omenjeno poročilo grofice Helene Fünfkirchen, ki ga slovenska javnost že pozna. Iz dvorca Šahenturn, katerega zadnja lastnica je bila, jo je OZNA odvedla sprva v zbirališče Slatina Radenci ter nato v Strnišče oz. Kidričevo. Tam je v taborišču prebela pet tednov in kasneje o tem napisala poročilo. Glej: Tone Ferenc, *Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno*. »*Nemci na Slovenskem 1941–1945*, ur. Dušan Nečak, Ljubljana 2002, str. 189.

³ Spodnještajerska tragedija, X. del, *Dnevne vesti*, 8. 2. 1964, str. 15–16.

⁴ *Schicksal über uns: Das Geschick des Auslandschweizertums in verbürgten Erlebnisberichten tiefster Tragik: Ein Roman der Wahrhaftigkeit den das Leben Schrieben*. ur. Albert Küng, Luzern 1948.

zapisana oz. so uporabljali akronime. Z izdajo teh življenjskih zgodb sta hotela založnik ter Küng opozoriti na brezpravno ravnanje s švicarskimi državljani. V uvodu knjige so pod spodnjo fotografijo tako zapisali: »Prikaz t. i. celice za enega v zaporu Maribor v Jugoslaviji. Celica je bila 2 m široka in 4 m dolga, v njej je bilo redno od 6 do 7, občasno celo 9 do 10 mož. Naš sodržavljan je moral pred tem 111 dni trpeti v ječi, kjer ni videl niti sonca, niti lune ali zvezd. Prehrana je bila dnevno sestavljena iz juhe iz kuhinjskih odpadkov (krompirjevi olupki) brez soli in maščobe ter koščka kruha. Kruh je bil zapornikom povrh ves mesec odtegnjen. Zaporniki so morali živeti skupaj na betonskih tleh, brez odeje, slame in gretja. Mrčes, stenice, uši in bolhe so jih skoraj požrle. Mučenje, tifus, lakota in nočne likvidacije so privedle do duševnega stanja, v katerem se smrti niso več bali; usmrčenim so skoraj zavidali. Bi morali poštene švicarski državljani takšno dogajanje dopustiti in ob tem molčati?«⁵

V petem poglavju knjige z naslovom *V krempljih jugoslovanske Ozne* je na približno 20 straneh napisana zgodba švicarskega državljana, ki je bil priprt v zaporih Ozne v Mariboru in bil nato po več mesecih mučenja in dveh sojenjih izpuščen, dokler ni januarja 1947 zapustil Jugoslavije in odšel v Švico. Tja je s seboj prinesel tudi pisno pričevanje o likvidacijah na Pohorju pri sv. Arehu. To poglavje je bogato opremljeno s fotografijami in ilustracijami. Avtorja ilustracij ni mogoče ugotoviti, najverjetneje jih je narisal kar pisec sam. Ker je k sreči pričevalec v poglavju objavil tudi fotografijo svoje »pohorske domačije«, ni bilo težko ugotoviti, da gre za današnji dvor v Razvanju. Pod evidenčno št. 8943 je bil dvor vpisan v register nepremične kulturne dediščine leta 1992 kot spomenik lokalnega pomena. Kot je moč razbrati iz registra, je objekt na Vinogradniški poti 12: »Enonadstropna stavba s tlorisom v obliki [črke] L, naslednica srednjeveškega dvora iz 12. stoletja. Podeželski dvor s pomoli in verandami, zgrajen v 2. polovici 19. stoletja v historicističnem slogu (neogotika).«⁶ Istega leta so poleg stavbe zavarovali tudi okoliški »Nasad eksot pri Kunovi vili« kot spomenik oblikovane narave.⁷ Navedeno ime je tudi edini indic o nekdanjem lastniku posestva Josephu Kuhnu.⁸ Za stavbo tudi domačini še danes uporabljajo ime Kunova vila.

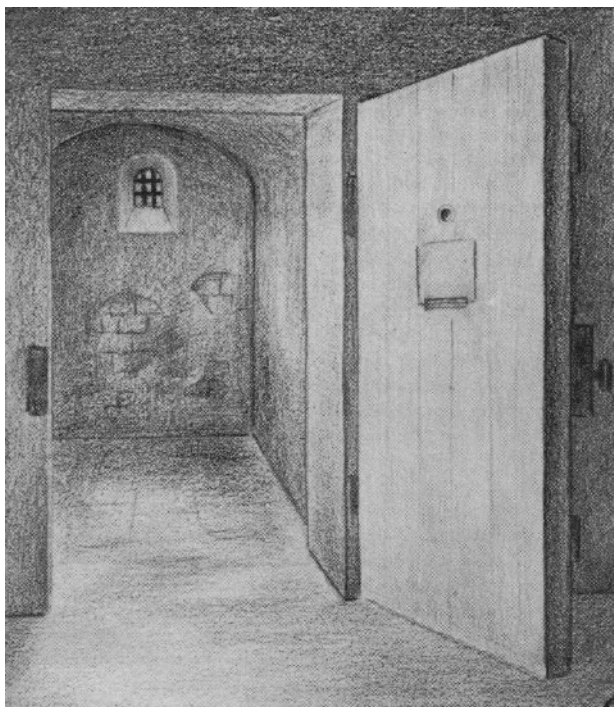
Kljub temu da je bil iz pričevanja dan aretacije jasen, imena pričevalca v začetku ni bilo mogoče ugotoviti, saj se datum aretacije in podatki, ki so bili na razpolago, niso ujemali z informacijami o nobenem od aretirancev v oznovski knjigi aretirancev za mesto Maribor. S pomočjo kolegice Neže Strajnar iz

⁵ Prav tam, str. XIII. Podčrtal T. I.

⁶ Register nepremične kulturne dediščine, evidenčna št. 8943, Maribor – Dvor Razvanje. <http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=8943> (dostopno 29. 7. 2017).

⁷ *Medobčinski uradni vestnik*, 30. 11. 1992, str. 407.

⁸ V slovenskem časopisju in nekaterih virih se njegovo ime navaja kot Josip ali Jožef.

Slika 1: Mariborska celica (Vir: Küng, *Schicksal über uns*, str. XIII).

Študijskega centra za narodno spravo je bilo končno moč ugotoviti, da gre za pričevanje Josepha Kuhna. Toda vse, kar se je o njem vedelo, je bilo le to, da je leta 1955 odgovoril na pismo, ki ga je dobil v Švico. Žena pripornika Emerika Mayerja ga je namreč povprašala, ali kaj ve o usodi njenega moža. Kuhn je sporočil, da je bil slednji likvidiran, najverjetneje pri sv. Arehu na Pohorju.⁹ K pismu je priložil tudi ilustracijo ljudi, ki so bili namenjeni v smrt. Identična ilustracija se nahaja tudi v knjigi, iz česar je mogoče sklepati, da je avtor ilustracij Kuhn sam. Kakor koli že, o Josephu Kuhnu smo doslej vedeli zelo malo. Vseeno sem na podlagi njegovega lastnega pričevanja, ki ga objavljam v tej številki ČZN v rubriki Viri, časopisja ter arhivskih virov¹⁰ uspel sestaviti zagotovo nepopolno, a vsaj delno predstavo o tem, kdo je Joseph Kuhn bil in zakaj ga je doletela takšna usoda.

⁹ O vsebini pisma glej: Neža Strajnar, Zunajsodni poboji pripornikov zapora Ozne v Mariboru januarja 1946. *Represivne metode totalitarnih režimov: Zbornik prispevkov z mednarodnega znanstvenega posveta*, Ljubljana, 2012, str. 220. Kolegici Strajnar se na tem mestu iskreno zahvaljujem za pomoč.

¹⁰ Za pomoč pri lociranju dokumentov v Arhivu Republike Slovenije (ARS) se zahvaljujem kolegu Tadeju Cankarju, za pomoč pri pridobitvi dokumentov iz Pokrajinskega arhiva Maribor (PAM) pa kolegom Davidu Prajncu, Alešu Mavru ter Leopoldu Mikec Avberšku.

KDO JE BIL JOSEPH KUHN?

Kot pravi v knjigi *Schicksal über uns* Kuhn sam, se je rodil leta 1888 premožnejšemu kmetu v švicarski pokrajini Freiamt, ki je del kantona Aargau na severu Švice. Šolal se je na kmetijski srednji šoli in nato delal na domači kmetiji. Vojaško obveznost je odslužil pri konjenici ter bil med prvo svetovno vojno povišan v narednika. Nato je vzel leto dni dopusta in bil kot trgovec na debelo oziroma zastopnik odposlan na Madžarsko in Jugoslavijo. Posle je sklepal v imenu švicarskega uvoznega konzorcija za klavno živino. V Razvanju pri Mariboru je spoznal Margareto Tausch, s katero se je poročil in prevzel posestvo Tausch v obdelovanje.¹¹ Svojega tasta dr. Karla Tauscha, o katerem tudi ne vemo veliko, ni nikoli spoznal. Tausch je bil leta 1910 izvoljen za načelnika Schulvereina v Razvanju.¹² Ob njegovi smrti leta 1917 je *Straža* objavila dopisnik, v katerem je bilo zapisano, da je pokojnik umrl zaradi zastrupitve krvi in da je bil »pravičen Nemec«, ki je storil »mnogo v gospodarskem oziru za kmetско ljudstvo«,¹³ saj je bil mdr. dejaven predsednik mlekerskega društva v Razvanju.¹⁴ Kot zanimivost naj navedem, da je dr. Tausch že od leta 1902 dalje vodil rodovniško knjigo za avtohtono pasmo štajerske kokoši.¹⁵ To dejavnost je nadaljeval tudi Kuhn in jo še dodatno nadgradil.

Toda še preden se je popolnoma posvetil živinoreji in perutninarstvu, je Kuhn odprl trgovino z lesom, ki pa ni obratovala z dobičkom. Leta 1929 je bil tako zaradi dolgov do upnikov prisiljen sprožiti stečaj podjetja, saj so upniki že začeli z rubljenjem nepremičnin, katerih solastnik je bil najverjetneje skupaj s soprogo. S tem bi bili ostali upniki oškodovani. Ko je bil stečaj odprt, so vsi upniki prijaviili zahtevane zneske, toda sodišče je ugotovilo, da je Kuhnovo premoženje preprosto premajhno za poplačilo dolga. Še več, skupna vsota popisane imetja ni bila dovolj niti za poplačilo stroškov stečaja. Zato je bil le-ta odpravljen, dolgovi pa odpisani. Iz popisa lastnine je mogoče razbrati, da je bila pri večini solastnica soproga in da sta v hlevu imela zgolj dve svinji.¹⁶ To neslavno obdobje svojega življenja je v pričevanju Kuhn razumljivo zamolčal.

Morda je prav klavrn konec trgovine z lesom spodbudil njega in soprogo, da sta se začela ukvarjati s prvotnim poslanstvom posestva Tausch – perutninarstvom. Od začetka tridesetih let prejšnjega stoletja je v časopisju moč

¹¹ *Schicksal über uns*, str. 80–82.

¹² Narodno-obrambno delo, *Straža*, 23. 12. 1910, str. 6.

¹³ Dopisi, *Straža*, 9. 11. 1917, str. 8.

¹⁴ Mariborski okraj, *Slovenski gospodar*, 4. 9. 1909, str. 4.

¹⁵ E. Stoklas, Ugovori proti štajerski kokoši in njih tehtnost, *Kmetiski list*, 14. 3. 1934, str. 6.

¹⁶ Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM 0645 Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, serija 007, stečajne zadeve in poravnalni postopki zunaj stečaja, spis 00050, Kuhn, Josip [Razvanje], trgovec z lesom – stečajni spis S6/29 Okrožnega sodišča Maribor.

zaznati porast števila člankov, v katerih se omenja posestvo Kuhn-Tausch oz. Margareta Kuhn-Tausch. Kot je moč razbrati iz časopisja, je prvo nagrado za štajerske kokoši Margareta dobila že leta 1930 na drugi razstavi odseka perutninarstva Kmetijske družbe v Ljubljani.¹⁷ Naslednje leto je Margareta prejela prav tako prvo nagrado na razstavi v Zagrebu.¹⁸ Vse te nagrade so prinesle prepoznavnost in možnost zaslužka, zato sta zakonca Kuhn začela tudi oglaševati svoje posestvo. Poudarjala sta, da gre za »prvo jugoslovansko vzrejalništvo rujaev štajerske kokoši. Selekcija se vrši že 30 let. Odlikovano z mnogimi nagradami.«¹⁹ Jajca so stala 3 dinarja, enodnevna piščeta 18 dinarjev, trimesečna piščeta pa 35 dinarjev.²⁰ Če ob tem upoštevamo, da je bila glede na poročila povprečna nesnost kokoši na posestvu 164 jajc letno, najvišja pa med 232 in 238, ter da je Kuhnovo pleme kokoši imelo med 150 in 200 kokoši, brez tistih, ki so bile namenjene zakolu in kopunjenju, vse to vodi do ugotovitve, da si je Kuhn v finančnem smislu povsem opomogel.²¹ Še več, zakonca Kuhn sta nadaljevala s perutninarstvom in še naprej prejemale prve nagrade. Največji uspeh sta dosegla na svetovni razstavi v Rimu leta 1933, kjer sta skupaj z ostalimi jugoslovanskimi perutninarji dosegla skupno četrto mesto.²² Velik uspeh je bila še zlata kolajna na razstavi v Beogradu leto kasneje.²³ Nagrade so bile seveda tudi finančne. Ves zaslužek je Kuhn ponovno investirjal v nove naprave (npr. grelniki jajc) in v nov kurnik za 300 kokoši.²⁴ Zatorej ne preseneča, da je bilo vzrejalništvo Kuhn-Tausch leta 1934 razglašeno za najstarejše in najboljše vzrejalništvo kokoši v Dravski banovini.²⁵

Ob perutninarstvu se je Kuhn ukvarjal tudi s prašičjerejo. Njegova moderna prašičjereja je presenečala celo ocenjevalce kokošjih vzrejalšč, ko so leta 1934 prišli ocenjevat kasneje zmagovalno vzrejalništvo, saj so se svinje vse leto gibale na prostem in kljub temu menda niso bile nikoli bolne.²⁶ Leta 1930 je

¹⁷ Druga razstava odseka za perutninarstvo Kmetijske družbe v Ljubljani, *Kmetovalec*, 30. 6. 1930, str. 105.

¹⁸ Beno Wenko, Perutninarska razstava v Zagrebu, *Kmetovalec*, 31. 12. 1931, *Kmetovalec*, str. 387.

¹⁹ Kuhn-Tausch, *Kmetovalec*, 29. 2. 1932, str. 68.

²⁰ Prav tam.

²¹ E. Stoklas, Ugovori proti štajerski kokoši in njih tehnost (Nadaljevanje), *Kmetiski list*, 21. 3. 1934, str. 6.

²² Svetovna perutninska razstava v Rimu, *Kmetiski list*, 4. 10. 1933, str. 3.

²³ Beno Wenko, Mednarodne perutninske razstave v Beogradu, *Kmetovalec*, 1. 3. 1934, str. 91.

²⁴ E. Stoklas, Ugovori proti štajerski kokoši in njih tehnost (Nadaljevanje), *Kmetiski list*, 21. 3. 1934, str. 6.

²⁵ Lavoslav Gosak, Perutninarska selekcijska središča pri zasebnikih in na kmetijskih zavodih, *Kmetovalec*, 15. 4. 1934, str. 141.

²⁶ E. Stoklas, Ugovori proti štajerski kokoši in njih tehnost (Nadaljevanje), *Kmetiski list*, 21. 3. 1934, str. 6.

kraljeva oblast kupila v Londonu nekaj prašičev plemenske bele angleške pasme ter jih razposlala po državi. »Kralja Davida«, ki je imel rodovnik za sedem rodov nazaj, so sprva imeli v Seleksijskem društvu v Središču ob Dravi, kjer je oplodil sto svinj in imel okoli 1000 potomcev. Ko je postal za tamkajšnje pleme nesposoben, ga je v rejo dobil Kuhn, ki ga je s pravilno prehrano in negovanjem »vidno popravil«, da je po tem oplodil še 118 svinj za dodatnih 1100 potomcev. Kraljevina je tako preko trideset potomcev odkupila s subvencijami in jih porazdelila med »narod«. »Kralja Davida« je Kuhn nato februarja 1936 zaklal pri teži 500 kg.²⁷ Toda »kraljevski pujs« ni bil Kuhnov rekord, saj je dve leti kasneje zopet »pristal« v časopisju ob zakolu orjaka z maso 587 kg.²⁸ Tudi v pričevanju se Kuhn pohvali z dobro rejo kokoši in prašičev ter s pridobitvami državnih subvencij.²⁹

Od preostalih dejavnosti je v časopisju moč zaslediti posestvo Kuhn-Tausch kot prejemnika različnih subvencij za selekcijo in žlahtnjenje semen. Od Kuhna so torej preostali kmetje dobivali setvena semena.³⁰ Kot aktiven čebelar je dovolil, da se njegovo posestvo uporablja za predavanja v okviru marihorske podružnice Slovenskega čebelarskega društva.³¹ Na predvečer druge svetovne vojne pa je Kuhn odprl na posestvu še lasten vinotoč.³²

Vsaj dvakrat so Kuhna v obdobju pred vojno tudi napadli in oropali. Leta 1933 sta ga v zasedi pričakala 27-letni dninar Ludvik Kramberger in 25-letni posestniški sin Ivan Olič ter ga pobila s koli. Čeprav sta se na sodišču zagovarjala, da je šlo za pomoto in da je bil napad namenjen nekomu drugemu, sta bila obtožena spoznana za kriva. V ječi sta bila tri leta, Kuhnu pa sta morala plačati tudi 20.000 dinarjev za »bolečine in bolniške stroške«.³³ Podobno razburljiva zgodba se je odvila januarja 1941, torej tik pred aprilskim začetkom druge svetovne vojne v Jugoslaviji, ko je Kuhn s prijateljem Pošingerjem sredi noči v gozdu zasačil dva nepridiprava, ki sta ravnokar žagala podrti 20 m visok hrast. Teden dni pred tem so Kuhnu odtujili precej lesa v vrednosti 15.000 dinarjev. Prav zato se je ponoči odpravil v gozd, kjer so se moški med seboj spopadli. Zlikovca sta Kuhnu s sekiro prelomila njegovo puško, tako da se je

²⁷ Martin Zupanc, Merjasec 'Kralj David 33', *Kmetovalec*, 15. 4. 1936, str. 96.

²⁸ Novice, *Slovenski gospodar*, 6. 4. 1938, str. 4.

²⁹ Schicksal über uns, str. 82.

³⁰ Prav tam; Sejmo dobro seme, *Slovenski gospodar*, 13. 9. 1939, str. 13; Semensko žito, *Kmet-ski list*, 13. 9. 1939, str. 5; Priznani posevki ovsia in krompirja, *Kmetovalec*, 15. 3. 1941, str. 49.

³¹ Naše podružnice, *Slovenski čebelar*, leto 1939, št. 4, str. 64.

³² Vinotoč Kuhn – Razvanje otvorjen, *Večernik*, 4. in 5. 5. 1940, str. 6.

³³ Pošteno sta jo izkupila pred sodiščem, *Slovenski gospodar*, 22. 11. 1933, str. 3.

nato branil s kopitom in cevjo. Vsi štirje so utrpeli poškodbe, toda Kuhn in Pošinger sta napadalca na koncu obvladala ter ju predala orožnikom.³⁴

Drugo svetovno vojno je Kuhn torej pričakal v nekoliko slabšem fizičnem stanju. O njegovem delovanju med vojno lahko z gotovostjo trdimo samo dvoje. Prvič, septembra 1941 je bilo Kuhn na njegovo prošnjo izdano dovoljenje za nošenje orožja z obrazložitvijo, da se v gozdu na njegovem posestvu skrivajo »komunistične bande«, pred katerimi se mora braniti, saj mu želijo zaseči življenjske potrebščine oziroma mu jih kraдеjo. Prošnji so ugodili brez pripomb mariborskega policijskega poveljnika.³⁵

In drugič, 4. 3. 1942 je Kuhn ocenil, da bo okupacija slovenskega ozemlja bodisi trajna bodisi dolgoročna, zato je poslal pismo štajerskemu gavlajterju Siegfriedu Uiberreitherju v Gradec. V njem ga je prosil, naj mu odobrijo nemško državljanstvo. Pojasnil je, da že 22 let ne živi več v Švici in da se je želel že pred (drugo svetovno) vojno priključiti štajerskemu Kulturbundu, vendar je bil zavržen s pojasnilom, da je švicarski državljan. Z istim pojasnilom je bil zavržen tudi po vojni, in sicer so od njega zahtevali dokazilo o nemškem državljanstvu, toda nikoli ni prejel nobenega uradnega pojasnila glede svoje prošnje. Zato se je zdaj pisno obrnil na gavlajterja kot višjo instanco za posredovanje. Prosil ga je za nemško državljanstvo, da bi lahko postal član Heimatbunda (Štajerska domovinska zveza). Zatrdil je, da se je vedno počutil Nemca in se tako tudi obnašal, ter nadaljeval, da je žena Dunajčanka in da doma vedno govorijo nemško. Na koncu je Kuhn še zatrdil, da je njegova goreča želja, da bi po pridobitvi državljanstva postal član Heimatbunda. Kot priče za svoja politična in moralna stališča je Kuhn navedel tri osebe: inženirja Dobowskega, okrožnega vodjo Heimatbunda za okolico Maribora, Dietricha Letineka, šolskega svetnika v Lipnici, in Franza Schoberja, mariborskega peka.³⁶

Nemogoče je zanesljivo oceniti, kakšni so bili resnični nameni Josepha Kuhna ob tem pisanju. Najverjetneje se je za to potezo odločil, ker je nemški element z okupacijo prevladal in je Kuhn ocenil, da bo nemštvo tudi dolgoročno zagospodovalo na Štajerskem. Že sam izbor prič (nihče ni iz Razvanja in nihče ni povezan z društvi in dejavnostmi, s katerimi se je Kuhn ukvarjal) kaže na dejstvo, da je Kuhn živel nekakšno dvojno življenje. Imel je kroge ljudi, kjer se je identificiral kot Nemec, toda hkrati je bil pri Slovencih cenjen

³⁴ Zasačena gozdna tatova, *Slovenski gospodar*, 15. 1. 1941, str. 4; Če preseneti posestnik gozdne tatove, *Večernik*, 10. 1. 1941, str. 7.

³⁵ ARS, SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije (RSNZ SRS), podfond Nemško gradivo, šk. 770, mapa 104–12, Telegram mariborske mestne policije žandarmeriji v Hočah z dne 29. 9. 1941, str. 352 in 353.

³⁶ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, podfond Gradivo OZNA in UDV na mikrofilmskih kolutah, serija III, 0061888-0061889, Pismo Josepha Kuhna štajerskemu Gauleiterju dr. Uiberreitherju 4. 3. 1942.

zaradi vseh že prej predstavljenih dejavnosti. Kot sam priznava v pričevanju, se je kot nemško govoreči prebivalec Jugoslavije seveda družil z mariborskimi Nemci in organiziral na svojem posestvu lov na divjad,³⁷ toda kot bomo videli v nadaljevanju, je te svoje stike med vojno uporabljal tudi za reševanje določenih Slovencev iz zapora.

KALVARIJA SE ZAČENJA – MAJ 1945

V svojem pričevanju Kuhn pravi, da so ga partizani napadli že 8. maja 1945 in ga deloma oropali. Odnegli naj bi »pet glav dragocene pasemske živine, dva avta, zbirko pisemskih znamk, ocenjeno na 120.000 švicarskih frankov, nakit v vrednosti 50.000 frankov ter dve polni vozili zalog, perila in raznih drugih uporabnih predmetov«.³⁸ Ozna ga je nato aretirala 23. maja in že čez dva meseca so dobili potrebne priče za sojenje Kuhnu zaradi sodelovanja z gestapom pred vojno in med njo. Žal je tri strani dolg dokument izjav priči, razen zadnje strani, neberljiv. Kljub temu je, kot bo vidno v nadaljevanju, stopil pred sodnika šele več kot leto dni po aretaciji.

Ena izmed dveh prič je bila Terezija Pošinger, posestnica v Razvanju. Sorodstvenega razmerja s Kuhnovim prijateljem Pošingerjem, s katerim je leta 1941 zasačil roparja v gozdu, žal ni bilo mogoče potrditi, sklepam pa, da je šlo za njenega moža. Terezija je navedla hude obtožbe na Kuhnov račun: da je sodeloval z gestapom že pred vojno, kar naj bi ji povedal šef mariborskega Gestapa Josef – Sepp Strohmeier. Pred zlomom Kraljevine Jugoslavije naj bi bil pri Kuhnu nastanjen tudi jugoslovanski vojaški štab, ki naj bi mu Kuhn prisluškoval. Ob začetku okupacije naj bi Tereziji dejal, da »smo« končno le osvobojeni in da je on ves čas sodeloval z Gestapom. Večkrat je izjavil »mein Gestapo«, člani slednjega pa so bili pri njem skoraj vsak dan na obisku. Za božič leta 1944 naj bi jim tudi podaril 40 gosi. Po zlomu Tretjega rajha naj bi svoje švicarske papirje ponujal prej omenjenemu Strohmeierju, ki pa mu ni zaupal in je papirje vrnil po Emi Lobnik. Povedala je še, da Kuhn z Osvobodilno fronto (OF) ni imel nikakršnega stika in da o njej ni smel prav nič slišati. Ko je Rudolf Hess, namestnik Adolfa Hitlerja, prebegnil v London, naj bi Kuhn Pošingerjeve zatožil Gestapu, češ da poslušajo londonski radio.³⁹ Razlog za pričanje proti Kuhnu je torej jasen, saj so ga Pošingerjevi sumili tožarjenja.

³⁷ Schicksal über uns, str. 100.

³⁸ Prav tam, str. 82.

³⁹ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, podfond Gradivo OZNA in UDV na mikrofilmskih kolutah, serija III, 0061887, Izjava Terezije Pošinger o Kuhnu, 6. 7. 1945.

Ema Zavec, rojena Lobnik, je Ozni povedala, da je Kuhn po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije vzel v hrambo razne predmete ljudi, ki so se bali, da bodo izseljeni, kar pomeni, da je med Slovenci užival precejšen ugled. Kuhn naj bi te predmete kar naprej delil kot darila svojim dunajskim znankam, predvsem žensko perilo. Preko Gestapa naj bi dal aretirati nekega Švajgerja, ki je po naročilu nekega Durjave hotel prevzeti njegove reči. Kuhn mu jih je sicer izročil, toda na železniški postaji v Hočah ga je Gestapo aretiral, kar so pripisovali Kuhnu. Ema je tudi trdila, da je Kuhnu vrnila švicarske papirje, ki jih je vrnil Strohmeier, in da je bil možakar »asocialen tip«, ki je s svojimi uslužbenci ravnal zelo grobo. Na koncu je Ema še poročala: »Po preobratu sta se pri njem oglasila funkcionarja OF Pukl in Dregarič in od njega zahtevala, da jima izroči orožje in vojaško opremo, ki da jo baje ima. Kuhn pa je tajil, da bi kaj imel. Ko se je pri njemu hotel vseliti štab brigade, mu je Kuhn hotel to zabraniti. Ker je Nemec, je brigada naredila pri njem preiskavo in našla cel kup angleških uniform, kakor tudi raznega orožja, čeravno mu je bilo znano, da mora te stvari takoj oddati naši oblasti.«⁴⁰

Poleg tega, da je bil »Nemec«, je bil njegov greh predvsem v tem, da je zavrnil nastanitev partizanskega štaba v svoji vili in da je bil premožen posestnik. Zgoraj omenjeni Jože Dregarič je bil po Kuhnovi aretaciji imenovan za varuha njegove imovine, čeprav je bil v tistem času že referent za narodno imovino v Razvanju. Januarja 1948 ga je zaslišala Udba (Udeljenje za državno bezbednost), naslednica Ozne. Dregarič je Kuhna dobro poznal, saj se je tako kot slednji priselil v Razvanje, in sicer iz Varaždina. Za Kuhna je dejal, da se je v Kraljevini Jugoslaviji izdajal za Nemca in da se politično ni udeleževal ter da tudi ni bil član Kulturbunda, bil pa je velik nasprotnik komunizma. Družil se je z Nemci, ki so hodili k njemu na lov. Med vojno je bil v dobrih odnosih z gestapom (Kuhn je hodil na gestapo v Maribor, oni pa k njemu na pojedine) in naj bi užival v nemških zmagah. Med vojno je Dregarič Kuhnu pomagal pri kmečkih opravilih. Med delom naj bi mu pripovedoval v glavnem o ženskah, ki jih je gestapo mučil in jih nato prisilil, da so delale zanj. Mnoge so bile zaradi mučenja v tako slabem fizičnem stanju, da so jih morali najprej poslati v zdravilišča, da so si opomogle. Leta 1943 naj bi mu Kuhn pripovedoval o Slavi Klavora, ki je bila ustreljena avgusta 1941.⁴¹ Dejal naj bi mu, da mu je je bilo žal zaradi lepe postave. Prav tako je Kuhn trdil, da ima prost vstop v urad gestapa in izkaznico, s katero je menda lahko nemoteno hodi v tovarno letal, na pogorišču katere je nastal kasnejši TAM. Hkrati je Dregarič dodal, da je

⁴⁰ Prav tam, Izjava Eme Zavec o Kuhnu, 6. 7. 1945. Podčrtal T. I.

⁴¹ Po njej se danes v Mariboru imenuje osnovna šola.

slušal govornice, da naj bi Kuhn v zaporih mučil »naše« ljudi, toda ni vedel, »v kolikor to drži«. ⁴²

Je pa Dregarič vedel, da je Kuhn pomagal svojim znancem, ki jih je Gestapo zaprl. Navedel je štiri primere in enega, v katerem Švicar ni želel pomagati: »Černe Franc mlajši iz Razvanja je bil zaprt za par dni, iz aresta ga je spravil KUHN/Černe se še nahaja v Razvanju in oče od Černeta si je bil s Kuhn-om zelo dober. Mati od Černe Franca mi je sama povedala, da je Černe Francu pomagal iz zapora. Obenem mi je povedala, da mu je zato dala večjo količino jestvin. 2./ Janžekovič Ivan iz Počehove je bil dalje časa zaprt od Gestapa in poslan v Dachau. Kuhn mu je baje pomagal v toliko, da ni bil [neberljiva beseda] ustreljen. Janžekovičeva žena mu je zato stalno dajala vino. 3. Čretnik Jožef iz Zg. Polskave, to so sorodniki od Černeta, ki jih je Gestapo potem spustil. 4. Partlič R. Gostilničar iz Zg. Dupleka, ki je bil zaprt in ga je Gestapo potem izpustil. Ta Partlič je sedaj od naše oblasti zaprt. Vem pa, da ni hotel intervenirati pri nekem železniškem uradniku Lukanjšek-u Hermand iz Razvanja, ki je bil zaprt – prepeljali so ga nekam v taborišče, kjer je 'baje' umrl. To je bilo v začetku okupacije. Kuhn s partizani ni imel nobene zveze. Konkretno ni vedel za njih. Je pa zadnje leto enkrat videl, soseda – partizana Pukl Konrada / bil na točki 13a/, ki je enkrat prišel domov in ga ni izdal.« ⁴³

Po Kuhnovi aretaciji in agrarni reformi je od tridesetih hektarjev posestva ostalo le še za tri hektarje zemlje, hiša ter inventar. To lastnino so popisali, prevzel pa jo je Dregarič. Nato je slednji slišal od žene nekega mariborskega lekarnarja Tira, da naj bi Kuhn skrival 10.000 cigaret v svoji hiši; ženska ga je nagovorila, naj jih poišče. Dregarič je ob tem na podstrešju našel v papir zavit lesen kovček, v katerem so bile različna zlatnina, moške in ženske ure, verižice, zapestnice, zobovja itd. Šlo je najverjetneje za reči, ki jih je Kuhn hranil za druge, kot je to pričala Ema Zavec. ⁴⁴ Dregarič je poklical Milko Zakrajšek, članico komisije za narodno imovino v Razvanju, s katero sta naredila popis predmetov. Naslednji dan je prišel po zlatnino N. Osojnik, predsednik okrožne komisije za narodno imovino, s svojimi tovariši. Eden izmed teh je iz zabojčka vzel zlato uro z dvojnim pokrovom, jo navil, poslušal ter dejal, da

⁴² ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, podfond Gradivo OZNA in UDV na mikrofilmskih kolutah, serija Maribor-mesto, 8353-8355, Zaslišanje Jožeta Dregariča, 22. 1. 1948 (dalje: Zaslišanje Jožeta Dregariča).

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Tudi sam Dregarič meni, da zlato ni bilo Kuhnovo, ampak od drugih ljudi. Po izpustitvi iz zapora je Kuhn ob prevzemu imovine – kar je pač od nje ostalo – poskrbel za prevod popisa zlatnine v nemščino, toda Dregarič je dobil vtis, da mu je zanjo malo mar. Njegovo najpomembnejšo zlatnino naj bi že leta 1944 odnesla soproga skupaj s hčerjo, ko sta se preselili v Švico. Kuhn je Dregariču tudi dejal, da je bil neumen, ker je zlatnino predal, namesto da bi jo obdržal zase. Glej: Zaslišanje Jožeta Dregariča.

jo bo obdržal, in jo vtaknil v žep. To je bilo v juniju ali juliju 1945, kaj se je pozneje dogajalo s to zlatnino, Dregarič ni znal povedati, povedal je le, da so vsi dokumenti pri okrožnemu tožilcu in da je vse popisano. Kmalu za tem naj bi začeli voziti še ostalo Kunovo imovino s popisom vred. »Prihajali so večkrat avtomobili po to blago, včasih kar več osebnih avtomobilov naenkrat.«⁴⁵

Na vprašanje zasliševalca, katere stvari je vzela Mica Levačičeva,⁴⁶ je Dregarič odgovoril: »Čeprav je bila imovina upravljana od okrožne komisije NI [za narodno imovino], so za upravnika postavili mene. Pogosto je prihajala tja Levačičeva Mica in je odpeljala, kar ji je ugajalo, tako pred vsem ženske obleke, razna ročna dela, večjo količino štofov za moške obleke, različno platno/ šifon/ več bal za posteljno perilo/ itd., dalje razne čevlje, nogavice, elektr. aparat za masažo/katerega ima Mica sedaj v privatni posesti/, dalje je odpeljala veliko porcelana-razne servise etc. Po vse te stvari je pošiljala avtomobil/ osebni. Jaz sem ji branil to odvažanje, ker je vedno prišla brez vsakega dovoljenja, pač pa je rekla, da je ona članica okrožnega odbora in merodajni faktor, ter, da me lahko da zapreti, če mi kaj ne ugaja. Ona vseh teh stvari, ki jih je odpeljala ni nikoli plačala.«⁴⁷

Toda dokumenti iz PAM-a kažejo, da je Mica zaplenjene stvari dala naprej, saj je odbor za narodno imovino uporabne stvari januarja 1946 razdelil po več okrožjih ter tudi med posamezne aktivistke in aktiviste. Zlatnino in srebrnino je v varstvo za blagajno Okrožne upravne narodne imovine vzel Janko Osovnik.⁴⁸ Ali gre pri izjavah Dregariča za škodoželjne namere in zaroto, v kateri se je znašla Mica in o kateri pripoveduje o svojih spominih, je težko soditi.⁴⁹ Povsem možno je, da Dregarič kot ne preveč pomembna in slabo obveščena oseba resnično ni vedel, kaj se je dogajalo z imovino po tem, ko jo je Mica odpeljala, in je pač preprosto sklepal, da jo je zadržala zase.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Marija Levačič – Mica Rokova, članica Okrožne komisije Komunistične partije Slovenije ter Okrožnega odbora OF za Maribor in sekretarka Slovenske protifašistične ženske zveze za mariborsko okrožje kakor tudi članica Pokrajinskega odbora OF za Štajersko. Po vojni namestnica kandidata za skupščino dr. Maksa Šnuderla. Iz KPS je bila izključena leta 1947. Glej: Zdenko Zavadlav, *Iz dnevnških zapiskov mariborskega oznovca*, Maribor, 1990, str. 103; Milica Ostrovska, *Kljub vsemu odpor: Maribor v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja, tretja knjiga*. Maribor, 1981, str. 311; Vida Deželak-Barič, *Vloga in značaj Komunistične partije Slovenije med drugo svetovno vojno. Preteklost sodobnosti: Izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*, ur. Zdenko Čepič, Ljubljana, 1999, str. 102; Makso Šnuderl, *Dnevnik 1941–1945: V partizanih, II*. Maribor, 1994, str. 468.

⁴⁷ Zaslišanje Jožeta Dregariča.

⁴⁸ PAM, SI_PAM/0442 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), šk. 79/1, Dodelitev predmetov imetja Kuhn v Razvanju, 17. januar 1946.

⁴⁹ Micini spomini so se objavili v več delih leta 1991 v časopisu *Večer*: Marija Falež, *Včasih pomislim ...: Kratki spomini Mice Rokove*, 19. 2. 1991–26. 3. 1991, *Večer*. Za povojno obdobje in zaroto o tem kako so se je znebili iz partije glej objave od 14. 3. 1991 dalje.

Čeprav je Kuhn ob izpustitvi iz zapora označil Dregariča za neumneža, ker je predal zlatnino in je ni obdržal zase, je bil Dregarič očitno v resnici poštenjak in do neke mere naivnež. Dejansko je deloval v dobro Josepha Kuhna in njegove lastnine, katere varuh je bil. Potem ko so lokalni veljaki nove oblasti pokradli, kar se je pokrasti dalo, je Dregarič septembra 1945 vložil v Kuhnovem imenu prijavo za ocenitev vojne škode. Glede na izpolnjeni formular naj bi bili zavezniki krivi za škodo 30 kosov stekla, 1200 kosov strešne opeke in izgubo osmih delovnih dni ter še za 19 bombnih lijakov na njivah. Nemci naj bi uničili 300 m² zemlje ob izgradnji poljske železnice, vzeli naj bi si 1,5 ha gozdov in 525 m³ lesa ter pet glav živine (dve kravi, dva vola in enega bika), ki jih omenja v svojem pričevanju tudi Kuhn, toda trdi, da so jih odpeljali partizani. Zelo jasno je Dregarič popisal tudi imovino, ki jo je odpeljala jugoslovanska vojska oz. Jugoslovani: dve tovorni vozili znamke Ford in Opel Blitz, dve osebni vozili znamke Horch (šestsedežno) in znamke DKW (štirisedežno),⁵⁰ dva težka kmečka vozova, štiri nova ženska kolesa, 200 litrov vina, 150 kg svinjske masti, en kavni aparat in dva pisalna stroja. Vojna škoda, ki vsekakor ni bila vsa popisana, je bila ocenjena na 868.980 din.⁵¹

PAM še hrani originalne podrobne popise odvzetega imetja,⁵² s pomočjo katerih je lahko ugotoviti, da je Dregarič popisal samo »glavne« stvari. Kasneje je bila škoda ocenjena na skupno 2 milijona dinarjev. Na pritisk Kuhнове žene je namreč švicarski konzularni agent za Ljudsko republiko Slovenijo Viktor Beabler pisal Okrajnemu narodnoosvobodilnemu odboru za Maribor – desni breg, da bi izvedel, v kakšnem stanju je posestvo. Iz teh pisem izvemo, da je škoda bila ocenjena na 2 milijona dinarjev ter da sta lastnika posestva v resnici bila Margareta Tausch, žena Josepha Kuhna, ter Kuhnov brat Leon. Kako in kdaj je Josephov brat postal solastnik polovice posestva, ni znano. Vsekakor pa je uprava zatrdila Baeblerju naslednje: »Vsa posestva so obdelana in se tudi v redu obdelujejo in obskrbujejo; poljski pridelki se pravočasno spravljajo in prevešče vnovčuje po najvišjih dnevnih cenah. Z izkupičkom se plačuje mezde delavcem. Vsi dohodki in izdatki se pa točno knjižijo ter se tozadevni obračun lahko predloži.«⁵³

Od septembra 1945 pa so se začele javljati osebe, ki so pri Kuhnu shranile svoje stvari in so jih sedaj zahtevale nazaj. Tako so vrnili več osebam vse od železne peči, šivalnega stroja do oblek. Kravo in teličko so dali Žigu Bačarju

⁵⁰ Dve vozili oz. avtomobila omenja tudi Kuhn v pričevanju.

⁵¹ PAM, SI_PAM 0446, Okrajna komisija za vojno škodo Maribor (1945–1946), spis 10198, Kuhn Josip, Razvanje 111: prijava vojne škode pri Okrajni komisiji za vojno škodo Maribor.

⁵² PAM, SI_PAM/0442 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), šk. 79/1 Spiski imovine z dne 26. 6. 1945, 4. 7. 1945 in 5. 7. 1945.

⁵³ PAM, SI_PAM/0442 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), šk. 77/4 Dopis Okrajnega NOO Maribor – desni breg švicarskemu konzularnemu agentu, 22. 9. 1945.

iz Radizela, ki ga je z njegove domačije pregnal okupator. Ob vrnitvi ni bilo na domačiji ničesar, zato je prejel dve glavi živine, naknadno pa je zaprosil še za eno kravo, saj je moral preživeti veččlansko družino. Razen tega se je pritoževal, da mora pognojiti vinograd, saj ga nihče že leta ni pognojil. Ali je dodatno kravo dobil, ni znano, kakor tudi ne, ali je vedel, da gre za plemensko živino.⁵⁴

Zaradi poizvedovanja švicarskega konzularnega agenta je bil odpravljen odlok o zaplembi premoženja. Joseph in Margareta Kuhn sta bila namreč švicarska državljana, torej državljana v vojni nevtralne države in za njiju avnojskega odloka iz leta 1944 ter člena kazenskega zakonika o zaplembi ni bilo mogoče uporabiti, razen če bi dokazali, da je Margareta sodelovala z okupatorjem. Zato je okrožna zaplembna komisija zapisala v dopisu, ki ga je poslala javnemu tožilcu za mariborsko okrožje, da je prepričana, da sta oba sodelovala z okupatorjem in gestapom ter da sta dajala zavetje gestapovski službi, ki je z njunega posestva izvajala akcije nad partizani kakor tudi zatiranje ostalih prebivalcev. Zapisali so še, da Joseph Kuhn ni lastnik posestva, ampak zgolj upravitelj. Vsekakor pa je bil glavni problem v tem, da premične lastnine tako ali tako ni bilo več, zato je bilo nujno vsaj Kuhnovi soprogi Margareti dokazati krivdo ter zapleniti vsaj njeno polovico. Okrožna zaplembna komisija je zato predlagala javnemu tožilcu za mariborsko okrožje naslednje: »Margareta Kuhn kot najožja sodelavka nemškega okupatorja in gestapa brezdvomno pride v poštev za progon kot pomagač okupatorja, če že ne kaj več, ki se je v najmanjšo roko sovražno ponašala pod okupacijo in na podlagi tega se odnosi na njo odredba iz točke 2. čl. 1 Odloka AVNOJ-a kot državljanke nevtralne države, ki se je med okupacijo vedla sovražno. To ugotovitev bi seveda moralo izreči sodišče in na tej osnovi tudi izreči zaplembo celokupne njene lastnine na zemljišču v Razvanju št. 111 do polovice in to kakor vseh njenih premičin tako vsega nepremičnega imetja. Zato bi po našem mišljenju bilo potrebno, da pokrenete proti imenovani sodni postopek, katerega cilj naj bi bil zaplemba njenega premoženja, ker okrajna okrožna zaplembna komisija kljub zgoraj navedenem dejanskem stanju ni pristojna in upravičena izreči zaplembo.«⁵⁵ Kako se je zadeva razrešila, ni bilo mogoče izvedeti, toda domačini v Razvanju znajo povedati, da naj bi bili nekdanji lastniki vile izplačani. Vsekakor pa v PAM-u ne hranijo sodnega zapisnika s sojenja soprogi Margareti, ampak samo proti Josephu Kuhnu.

⁵⁴ Pisma in prošnje so shranjene v mapi: PAM, SI_PAM/0442 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), šk. 77/4.

⁵⁵ Pisma in prošnje so shranjene v mapi: PAM, SI_PAM/0442 Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947), šk. 74/7, Pismo Okrožne zaplembne komisije javnemu tožilcu za mariborsko okrožje o zaplembi imetja Jožefa in Margarete Kuhn, 22. 2. 1946.

Slednjemu je bilo v priporu malo mar za njegovo lastnino ter za posestvo, ki ga je upravljal, saj je bila njegova glavna skrb, da ostane živ in dokaže svojo nedolžnost. Ko je po več kot letu dni mučnega pripora končno stopil pred sodnika, je bil zaradi pomanjkanja dokazov dne 1. 6. 1946 oproščen obtožbe, da je »pred slomom Jugoslavije pošiljal gestapu v Gradec poročila vojaške narave in da je bil v času okupacije v gestapovski službi«. ⁵⁶ Vendar se je že naslednji dan državni tožilec pritožil na razsodbo s sklicevanjem na nove dokaze, ki jih je očitno pridobil v enem dnevu. Prav tako je Kuhn predložil šest novih protidokazov. Da bi se zadeva razčistila, se je vrhovno sodišče v Ljubljani odločilo, da zadevo vrne v ponovno obravnavo prvostopenjskemu sodišču. ⁵⁷ Kot izvemo iz Kuhnovega pričevanja, so se »nove« priče na drugem sojenju v svojih pričanjih ponovno zapletale v protislovja, zato je bil tudi v drugo spoznan za nedolžnega. Ker pa državni tožilec ni mogel sprejeti poraza, so Kuhna zopet odpeljali v zapor. Ta primer naj bi bil celo povod za vsedrjavno srečanje državnih tožilcev, ki so na koncu v svoji zbeganosti poklicali ministrstvo za pravosodje, ki je ukazalo, da je treba sodbo sodišča spoštovati. ⁵⁸

Po izpustitvi na prostost se je Kuhn skrival, saj se je bal ponovne aretacije ali celo likvidacije. Po mesecih napornega boja z Ozno in s pomočjo švicarskega konzula je naposled le dobil potni list z izstopno vizo in tako januarja 1947 zapustil Jugoslavijo. S sabo je v Švico prinesel tudi pismo ⁵⁹ pobegle ženske (pripadnica nemške manjšine), ki se je s hčerjo rešila smrti pri sv. Arehu na Pohorju. Identitete avtorice pisma, ki se je podpisala z A. Sch., ni bilo moč ugotoviti. Če je v objavi pisma zapisano, da hranijo njun novi naslov s pismom vred pri založniku, nam to ni v pomoč, saj je založba leta 1953 prenehala delovati. V arhivu v Luzernu se nahaja zgolj ta podatek. Na nekdanjem naslovu lastnikov pa se ne nahajajo več njihovi potomci, kar pomeni, da sta izvirno pismo in ime avtorice pisma najverjetneje za vedno izgubljeni. ⁶⁰

Kljub temu si lahko z raziskavami Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč pomagamo do te mere, da sklepamo, da so se poboji zares dogajali na sv. Arehu na Pohorju. V bližini Ruške koče na Arehu so namreč potekala izkopavanja oktobra in novembra 2007. Locirali so 12 lokacij, od katerih se za eno lokacijo grobišče ni potrdilo, za eno lokacijo

⁵⁶ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, podfond Gradivo OZNA in UDV na mikrofilmskih kolotah, serija A, A057036, Sodba Vrhovnega sodišča LRS na pritožbo državnega tožilca o razveljavitvi prvega sojenja Jožefu Kuhnu, 2. 6. 1946 (podčrtano v org.).

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ Schicksal über uns, str. 91.

⁵⁹ Prav tam, str. 94–100. V tej št. ČZN pod viri v Kuhnovem pričevanju v podpoglavju Epilog.

⁶⁰ Staatsarchiv Luzern, A 1044, Akten zu Firmen, die zwischen 1883 und 1973 oder 1985 aus dem Handelsregister gelöscht wurden, mapa 10094, Verlag Schweizer Pioniere in aller Welt A. G. Luzern in Liq. \ Luzern, 1947–1953.

pa so v poročilo zapisali, da je potrebna še dodatna preiskava. V miniranem grobišču so našli 189 skeletov, o čemer so poročali tudi nekateri mediji.⁶¹ Sodeč po fotografijah, so bile najdene tudi žice, s katerimi so vezali žrtve, kar vodi do sklepa, da je pričevanje vsekakor resnično.⁶² Tudi A. Sch. poroča o tem, da so jim z žico zvezali roke, vezali pa so jih tudi v paru preko ramen.⁶³ O usmrtitvah na sv. Arehu je pričevanja storilcev zbrala že sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja Preiskovalna komisija za raziskovanje poveljnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih tovrstnih nepravilnosti.⁶⁴

ZAKLJUČEK

Pričevanje Josepha Kuhna je najverjetneje najmlajše javno objavljeno pričevanje o poveljnem nasilju in zakritih grobiščih v okolici Maribora. Posebno vrednost mu daje tudi ob njem objavljeno pismo, ki govori o usmrtitvah pri sv. Arehu na Pohorju kot vir iz prve roke, za katerega nismo vedeli, da sploh obstaja. Skupaj pričevanju slikata usodo nemško govorečih prebivalcev spodnje Štajerske po 2. svetovni vojni. Osebna zgodba Josepha Kuhna pravi tudi o tem, da je bilo v Kraljevini Jugoslaviji mogoče obogateti s pridnim delom in znanjem ter da je vojna vihra usodno zarezala v Kuhnovo življenje. Poveljni komunistični režim je v Kuhnu videl to, kar je bilo očitno: bil je posestnik, bogat, govoril je nemško in družil se je z gestapovci. Kaj več jim ni bilo treba vedeti, da so se lotili njegovega premoženja. Toda kraja njegove lastnine se je začela, še preden je bil Kuhn sploh obsojen. Agrarna reforma ali nacionalizacija premoženja sta nekaj popolnoma drugega kot kraja osebnih, intimnih predmetov. Prav zaradi tega se mi zdi Kuhnovo pričevanje ter pričevanje A. Sch. zelo pomembno za slovensko zgodovino, saj nam odpirata dragocen neposredni pogled v medvojno in poveljno usodo spodnještajerskih Nemcev.

Kuhnova zgodba nam namreč pravi o tem, da so se spodnještajerski Nemci znali v določenih primerih dobro prilagoditi novi državi, ki je nastala po razpadu Avstro-Ogrske, ter da so imeli s Slovenci tudi zelo dobre odnose.

⁶¹ Aleš Andlovič, Pri hotelu Areh pobiti domačini, *Slovenske novice*, 7. 11. 2007, str. 6.

⁶² O raziskavah na Arehu glej: Mitja Ferenc, Topografija evidentiranih grobišč. *Poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005–2008.*, ur. Jože Dežman, Ljubljana, 2008, str. 21–22 in 34–36; Jože Dežman, Tranzicijska pravičnost. *Poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005–2008.*, ur. Jože Dežman, Ljubljana, 2008, str. 421–422; Petra Leben-Seljak, Antropološke analize prikritih poveljnih grobišč. *RESNICA in sočutje: prispevki k črni knjigi titoizma: poročilo komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2009–2011.*, ur. Jože Dežman, Ljubljana, 2001, str. 506–507.

⁶³ Schicksal über uns, str. 95.

⁶⁴ *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije*, 17. 10. 1996, Letnik XXII, št. 42.

Ne glede na to, da se je Kuhn v Kraljevino SHS preselil, je vendarle očitno imela dobre odnose s Slovenci tudi njegova soproga, ki je preživela črno-žolto monarhijo. Toda kot je značilno za nacionalno mešana področja ter področja z večjimi manjšinami, je vojni čas uničil dobre odnose ter privedel na plan stare zamere kakor tudi možnost obračuna, ki so ga določeni posamezniki izkoristili, česar je bilo na Slovenskem v povojnem času precej.⁶⁵ Prav tako Kuhnova zgodba odpira do sedaj še neraziskan vidik tistih Nemcev, ki so imeli švicarsko državljanstvo in so bili državljani v drugi svetovni vojni nevtralne države (ob predpostavki, da se niso vedli »sovražno«), za katere avnojski odlok o zaplembi premoženja ni veljal kakor npr. za nemške državljane. Tudi ta vidik bo še treba podrobneje raziskati.

VIRI IN LITERATURA

Arhivi

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije

Pokrajinski arhiv Maribor

SI_PAM/0442, Okrožni ljudski odbor Maribor (1945–1947).

SI_PAM 0446, Okrajna komisija za vojno škodo Maribor (1945–1946).

SI_PAM 0645, Okrožno sodišče Maribor 1898–1941.

Staatsarchiv Luzern

A 1044, Akten zu Firmen, die zwischen 1883 und 1973 oder 1985 aus dem Handelsregister gelöscht wurden.

Časopisni viri

Dnevne vesti, 1964.

Kmetovalec, 1930–1932, 1934, 1936.

Kmeti list, 1933–1934.

Slovenske novice, 2007.

Slovenski čebelar, 1939.

Slovenski gospodar, 1909, 1933, 1938–1941.

⁶⁵ Jerca Vodušek Starič, *Prevzem oblasti: 1944–1946*. Ljubljana, 1992, str. 278.

Straža, 1910 in 1917.

Večer, 1991.

Večernik, 1940–1941.

Tiskani viri

Medobčinski uradni vestnik, 1992.

Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, 17. 10. 1996, Letnik XXII, št. 42.

Literatura

Vida Deželak-Barič, Vloga in značaj Komunistične partije Slovenije med drugo svetovno vojno. *Preteklost sodobnosti: Izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*, ur. Zdenko Čepič. Ljubljana 1999, str. 95–108.

Jože Dežman, Tranzicijska pravičnost. *Poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005–2008.*, ur. Jože Dežman. Ljubljana 2008, str. 251–404.

Mitja Ferenc, Topografija evidentiranih grobišč. *Poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005–2008.*, ur. Jože Dežman. Ljubljana, 2008, str. 7–4.

Tone Ferenc, Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno. »Nemci« na Slovenskem 1941–1945, ur. Dušan Nečak. Ljubljana 2002, str. 145–190.

Petra Leben-Seljak, Antropološke analize prikritih povojnih grobišč. *RESNICA in sočutje: prispevki k črni knjigi titoizma: poročilo komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2009–2011.*, ur. Jože Dežman. Ljubljana 2001, str. 503–512.

Milica Ostrovška, *Kljub vsemu odpor: Maribor v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja, tretja knjiga*. Maribor 1981.

Schicksal über uns: Das Geschick des Auslandschweizertums in verbürgten Erlebnisnerichten tiefster Tragik: Ein Roman der Wahrhaftigkeit den das Leben Schrieben. ur. Albert Küng. Luzern 1948.

Neža Strajnar, Zunajsodni poboji pripornikov zapora Ozne v Mariboru januarja 1946. *Represivne metode totalitarnih režimov: Zbornik prispevkov z mednarodnega znanstvenega posveta*. Ljubljana 2012, str. 216–226.

Makso Šnuderl, *Dnevnik 1941–1945: V partizanih, II*. Maribor 1994.

Jerca Vodušek Starič, *Prevzem oblasti: 1944–1946*. Ljubljana 1992.

Zdenko Zavadlav, *Iz dnevnških zapiskov mariborskega oznovca*. Maribor 1990.

Spletni viri

Register nepremične kulturne dediščine, evidenčna št. 8943, Maribor – Dvor Razvanje. <http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=8943> (dostopno 29. 7. 2017).

JOSEPH KUHN IN THE CLUTCHES OF OZNA

Summary

In 1948, a book with the title *Schicksal über uns* was published in the Swiss Luzern. The latter contained life stories of Swiss citizens, who, during World War II, lived abroad. One of the stories was dedicated to the city of Maribor. It is a story of Joseph Kuhn, a possessor from Razvanje. Kuhn came to Razvanje in the first years after World War I as a sales representative of a Swiss consortium for the import of slaughter animals. He married Margareta Tausch and took over the 30 ha possession. At the end of 1920s he went bankrupt due to the debts of his wood shop. In 1930s, Kuhn and his wife got quite wealthy. They concentrated on different agricultural activities and also received the state's subsidies. They were the most successful in poultry breeding, for their autochthonous Styria chicken breed won prizes at different exhibitions in Slovenia, Zagreb, Belgrade, and even in Rome. Kuhn was also active in pig farming, beekeeping and seed selection. During World War II he continued to have contacts with Maribor Germans and the Gestapo. In May 1945, OZNA arrested him and sent him to a 13-month prison, where he was brutally tortured. In the meantime, the new authorities took all his possessions. The court found him not guilty twice and he was released in the end. After months of negotiations and hidings because of the fear of being arrested or executed, Kuhn received a passport and an exit visa from a Swiss consul. In January 1947, he left Yugoslavia and moved to Switzerland. He took a written testimony by a woman, A. Sch., on killings at St. Areh on Pohorje with him. Her and Kuhn's testimonies are published in the above mentioned book and were, until now, not known to the Slovenian public.

JOSEPH KUHN IN DEN KRALLEN VON OZNA

Zusammenfassung

Im Jahr 1948 erschien in Luzern in der Schweiz das Buch mit dem Titel *Schicksal über uns*, mit Lebensgeschichten von Schweizern, die während des Zweiten Weltkrieges im Ausland lebten. Einer der Kapitel ist der Stadt Maribor/Marburg gewidmet. Es handelt sich um die Geschichte von Joseph Kuhn, einem Besitzer aus Razvanje/Rosswen. Kuhn kam in den ersten Jahren nach dem Ersten Weltkrieg als Handelsvertreter eines Schweizer Konsortiums für die Einfuhr des Schlachtviehs nach Razvanje/Rosswen. Er heiratete Margareta Tausch und übernahm die Leitung eines 30 Hektar großen Besitzes. Ende der 1920er musste er wegen der Schulden seines Holzgeschäftes Konkurs machen. In den 1930er wurden Kuhn und seine Ehefrau ziemlich wohlhabend. Sie widmeten sich verschiedenen landwirtschaftlichen Bereichen, sie bekamen auch königliche Subventionen. Am erfolgreichsten waren sie bei der Geflügelhaltung, denn mit der autochthonen Rasse des steirischen Huhns gewannen sie Preise bei verschiedenen Ausstellungen in Slowenien, in Zagreb/Agram, Beograd/Belgrad und sogar in Rom. Kuhn war auch in der Schweinezucht, Bienenhaltung und im Samensammeln aktiv. Während des Zweiten Weltkrieges verkehrte er mit den Mariborer/Marburger Deutschen und dem Gestapo. Im Mai 1945 wurde er von OZNA arretiert und in die 13-monatige Haft, wo er furchtbar gequält wurde, geschickt. In der Zwischenzeit raubte die neue lokale Herrschaft sein ganzes Vermögen. Vor Gericht wurde er zweimal für unschuldig gefunden und schließlich auch freigelassen. Nach Monaten von Verhandlungen und dem Verstecken aus Angst vor der Festnahme oder Liquidierung bekam Kuhn mit der Hilfe des Schweizer Konsuls seinen Reisepass und ein Ausreisevisum. Im Januar 1947 verließ er Jugoslawien und zog in die

Schweiz. Er brauche die Aussage einer gewissen A. Sch., die über Liquidierungen bei Sv. Areh na Pohorju/St. Heinrich auf dem Bachergebirge berichtete, mit. Ihre Geschichte und die von Joseph Kuhn erschienen in dem oben genannten Buch und waren bis jetzt der slowenischen Öffentlichkeit unbekannt.